

Villányi Péter, Galgamácsai népmesék és mondák 1–4.

Új magyar népköltési gyűjtemény 27. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

1. 792 lap, 2. 1856 lap, 3. 2578 lap, 4. 3487 lap.

VILLÁNYI PÉTER palóc nyelvjárási területen, a Pest vármegye Aszódi járásában fekvő Galgamácsán több évtizedig tartó munkával gyűjtötte a településen őrzött népmeséket és mondákat. A közelmúltban négy kötetben tette közzé hatalmas gyűjtőmunkájának eredményét. A mintegy 8000 oldalnyi szöveganyag a magyar néprajz történetének kiemelkedően terjedelmes és páráját ritkító gyűjteménye. Mivel Galgamácsa a palóc nyelvjárási régió egyik települése, és a prózai folklórszövegek lejegyzését fonetikusán közli a gyűjtő, illetve a település helyi nyelvjárási bemutatását, a hangtani, az alaktani, a mondattani jelenségek leírását aprólékosan, pontosan, élőnyelvi példákkal adatolva végzi el, valamint mindehhez 50 oldalas tájszójegyzéket csatol, ezért ez a munka a nyelvtudomány, különösen a dialektológia, de akár a nyelvtörténet kutatója számára is értékes forrásként szolgálhat. Éppen ezért a néprajzkutatókon és a folklór iránt érdeklődőkön kívül a nyelvészközösségnek is jó szívvel ajánlom ezt az alapos munkával elkészített kiadványt, amely egy falu kivételesen gazdag prózai folklórrepertoárját foglalja magában.

Az 1. kötetben, a mese- és a mondaszövegek közlésének bevezetéseként a település múltjáról olvashatunk (1–51). A szerző a településtörténeti tények tárgyalása során értékes névtani megjegyzéseket tesz. A kutatás érdekes eredménye, hogy a falu mai családneveit a török hódoltság idejéből lehet származtatni. A ragadványneveknek külön alfejezetet szentel a gyűjtő (232–239), sőt a későbbiekben az egyes elbeszélők bemutatásánál a ragadványnevek magyarázatát is megismerhetjük.

Bevezető tanulmányában foglalkozik a nyelvi attitűd, a nyelvjárás megítélésének kérdésével is. Több forrásból tudjuk, hogy hosszú ideig pejoratív jelentésű volt a *palóc* népcsoport-elnevezés. A gyűjtő azt tapasztalta Galgamácsán, hogy az idősebb és a középgeneráció nagy része elutasítja a palóc identitást. Az egyik adatközlő véleménye szerint a Galgamácsán élők nem palócok, hanem magyarok. Egy másik falubéli szerint a palócok nem itt, hanem Nógrádban élnek, de akad a galgamácsaiak között olyan adatközlő is, aki keverék (magyar – „tót”) népcsoportnak tartja a palócságot. A megnevezés elutasításának az egyik oka minden bizonnyal az, hogy a *palóc* egykor nem önelnevezésként keletkezett, hanem eleinte mások használták negatív jellegű, becsmérlő kifejezésként az itt élőkre. A szerző összegzésként azt fogalmazta meg, hogy ugyan lassan, de végre teret nyert a galgamácsai emberek gondolkodásában a palóc öntudat.

VILLÁNYI PÉTER külön fejezetet szán a gyűjtés módszertani bemutatásának. Ismerteti a mesemondók adatait, élettörténetükről érzékeltes leírásokat közöl. A kutatás etikai kérdésére is kitér (211). PÓCS ÉVA gyakorlatának ellentmondva VILLÁNYI PÉTER az egyéniségkutató módszer híve, ennek megfelelően nem hallgatja el adatközlői nevét, hiszen a mesemondó személyiségének és tudásanyagának megismerése, illetve elemzése a kutatás jelentős értéke.

A leírásaiban gyakran olvasunk személyes viszonyulásáról. A bevezetőből megismerjük a gyűjtőmunka motivációját és a kötődését, amely a 70-es években felkeltette

a galgamácsi népmesék iránti érdeklődését. Bevallása szerint a népi kultúra már fiatalkorában, a tánchámozgalomhoz való kapcsolódása idején és erdélyi útjai során varázsolta el, s ejtette rabul a paraszti műveltség. Nemcsak külső szemlélőként, nem csupán objektív tudósi hozzáállással ír Galgamácsa népéről. Elbeszéléséből megtudjuk, hogyan és mikor jutott el először Galgamácsára a néphagyományok lelkes híve, hogyan alakított ki szoros kötődést a falu lakóival, s végül örök kötelekként egy falubéli lányt vett feleségül, s lett a faluközösség tagja.

A palóc népköltészeti gyűjtés előzményeként érdemes megemlíteni ISTVÁNFFY GYULA lírai és prózai folklórközléseit. Az 1800-as és az 1900-as évek fordulóján néprajzi, nyelvészeti folyóiratok és különböző újságok hasábjain tette közzé a palócok körében gyűjtött versikéket, dalokat, meséket. A miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársa, BOGDÁL FERENC gyűjtötte egybe, majd 1963-ban a múzeum néprajzi kiadványainak sorában jelent meg ISTVÁNFFY GYULA Palóc népköltési gyűjteménye. A palóc terület népmesegyűjtéseinek eddig közzétett eredményei közül említésre méltó NAGY ZOLTÁN munkássága, aki az 1970-es évektől tett közzé népmeséket és népdalokat. A 90-es évekig kiadott négy mesekötete és a folyóiratokban megjelent közlései is bizonyítják, hogy milyen gazdag a palócok népdal- és népmeseanyaga. VILLÁNYI PÉTER négykötetes munkája továbbá tekintélyes mennyiségű gyűjtött anyaggal gazdagította a palóc prózai folklórkincset. 1976-tól 2018-ig összesen 2074 narratívumot gyűjtött, a szövegek teljes száma meghaladja a 3000-et. A gyűjtés első időszakában még a szerző által „hagyományos”-nak, „valódi”-nak nevezett mesemondóktól is volt alkalma hangszalagra rögzíteni szövegeket, illetve egy mesemondó család tudását is „kiaknáztá”. A 90-es évektől a rendszerváltással beköszöntött „szabad léghő” a gyűjtőmunkában is feloldódást hozott. Addig többen vonakodtak, ám néhány adatközlő ekkor maga ajánlotta, hogy szívesen mond meséket.

A kötetekbe rendezett meseanyag műfajilag vegyes: a 2. kötetben állat-, tündér-, legenda- és novellamesék mellett ördög-, falucsúfoló, tréfás és hazugságmesék találhatóak, a 3. kötetben a mesetípusok közül formulamesék, eredetmagyarázó, történeti, illetve hiedelemmondák, valamint rémtörténetek és vallásos mondák, bibliai történetek olvashatók.

A gyűjtő a kötet összeállításakor több szöveget kihagyott a közlésből, többek között olyan meséket, amelyek megítélése szerint közlésre alkalmatlanok, mesekönyvekből való átvételek, vagy megformáltságbeli hiányosságok, zavarosság, félreértés miatt nem alkalmasak a kötetben való megjelenésre. A szerző külön kitér az egyik adatközlőnél felfedezett könyvi eredetű nyelvi bizonyítékokra, pl. a *gúnya* szó megjelenése a palóc területen halott mesékben feltehetően erdélyi eredetű, mivel gyakran székely népmesékben, illetve Benedék Elek meséiben tűnik fel (419–420). A hiányt azonban nem érezzük, mert VILLÁNYI PÉTER gyűjteménye, a több ezer oldalnyi szöveganyag kivételesen gazdag.

A narratív ciklusok elkülönítése újdonságnak számít a magyar folklórban. Külön fejezet mutatja be a galgamácsi prózafolklór ciklusait (153–238). Részletes leírást kapunk azokról az elbeszélő alkalmakról, ahol egykor mesék hangoztak el: a fonóházban, a lány- és asszonyfonóban, a kukorica- és tollfosztásokon, erdőre járás és legeltetés közben, a sűstyakötés (amikor a kukorica száraz borítóleveléből szőlőkötözőket készítettek) és a dohányásimítás idején (239–268).

A gyűjtő külön figyelemmel volt a mesék közben elhangzó proverbiumokra, amelyek gyakran színesítik a mesélők szövegeit. Az 1905-ben született Pesti József nevű mesélő prózarepertoárjából 81 szöveget rögzített a gyűjtő. Ez az anyag gazdag archaikus elemekben,

tájszavakban, régies kifejezésekben, valamint – főként a tündérmeséket – kivételesen sok (összesen 725) szólással, közmondással, helyzetmondattal gazdagította (336–352). Az adatközlő élettörténetéből megtudjuk, hogy csak gyermekkorában volt része hagyományos mesemondásban, a nagyapja és az apja is mesélt neki. Később azonban más településen tanult, érettségizett, majd dolgozott. Így elszakadva a zárt közösségtől más hatások is érték nyelvhasználatát. Valószínű, ez az oka annak, hogy beszédében megjelentek a városi szlengből vagy a hivatali nyelvváltozatból származó kifejezések (554). Vircsák Mihály adatközlő a maga által évekig jegyzetelt, gyűjtögetett szólásokkal, szóláshasonlatokkal, közmondásokkal színesítette a meséit. Gulyás Ferencné repertoárjának java részét tréfás mesék teszik ki. Ezekben sok pajzán találós kérdést adatolt a gyűjtő (396–397).

A szövegekben a magyar nyelvű anyagon kívül más nyelvekből származó nevekkel is lehet találkozni. Koza István tréfás történeteit helyi színekkel igyekezett gazdagítani: a mesék névanyagában a környező településnevek és ezek szlovák vagy német lakóinak személynevei jelennek meg (633). Pesti József a meséiben szlovák becenevekkel illeti szereplőit (358–362). Ezt minden bizonnyal a közeli szlovák- és németlakta településekkel való érintkezés, a faluban élő szlovák anyanyelvű, ám elmagyarosodott beszélőkkel való kapcsolattartás, a közösségi alkalmak során egymás szellemi javainak megismerése indokolhatja, de Pesti József esetében akár feleségének kétnyelvűsége is, aki – a többségében szlovákok lakta – Vácbotyánból származott. A gyűjtőnek leányuk is mondott meséket, amelyeknek a szövegéből azonosítható keverék nyelvjárása, mivel édesanyja a galgamácsi tájszólás mellett a vácbotyáni magyar nyelvjárás bizonyos elemeit is átadta. A leányuk mesemondásának jellemzésére külön kitér a gyűjtő. Megállapítja, hogy az édesapja meséihez képest lényeges szűkülést tapasztalt, sőt nyelvileg is szegényesebb volt az előadásmódja.

Több adatközlőnél is előfordult, hogy nem egységes nyelvjárásban szólaltak meg. A gyűjtő azt figyelte meg, hogy az adatközlőknek a fiatalabb korukban rögzített hangfelvételein az ejtésük inkább igazodott a köznyelvhez, igyekeztek kerülni a helyi nyelvjárás jellegzetességeit. Ennek okát abban látja a gyűjtő, hogy az adatközlők aktív korukban a köznyelvi, hivatali nyelvvél naponta kapcsolatba kerültek, s ez rányomta bélyegét a nyelvhasználatukra. Ezeknek az adatközlőknek a későbbi élet éveiből, nyugdíjaskorukból származó felvételei nyelvileg egyneműbbek, nyelvjárásiasabbak, és a későbbi mesékben a korábbinál több archaizmus tűnik fel.

A 4. kötetben a mesékhez kapcsolt gazdag jegyzetapparátust, a mesék típus- és/vagy motívummeghatározását találjuk. A szerző e kötet végén mellékletben fényképeket közöl az adatközlőkről, a településről, egyes kapcsolódó tárgyakról, képeslapokról, valamint különböző nyomtatott és kéziratos szövegekről.

A szövegek gyűjtőjét és közreadóját, a négy kötetben kiadott aprólékos, gondos, igényes munkát a legnagyobb elismerés illeti. VILLÁNYI PÉTER évtizedekig végzett, áldozatos munkájának közreadott eredménye a palóc kultúrtáj jelentős korpusza néprajzi és nyelvjárási tekintetben egyaránt.

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ
Miskolci Egyetem